

TÖRTÉNELMI DOLGOZATOK

TÓTFALUSI KIS MIKLÓS MŰVEIRŐL.

Emléksorok elhalálzásának (1702. márczius 20.) kétszázados évfordulójára.*

IRTA: FIRTINGER KÁROLY.

RÉGEN megszokott dolog, hogy a köznapi nivón szellemileg felülemelkedő kiváló emberek kortársaik által vagy nem értetnek meg, vagy éppen séggel rosszakaratú féltékenykedésnek lesznek áldozatai. A törpék nagy hada, a léha hiúság, irigység – a buta tömeg nemtörődömségével egyetemben – rendesen legyőzi az eszményi fensőségben, gyakran érzékeny, finom lelkületű testben lakó szellemóriásokat. A legjobb eszmék, a legokosabb törekvések hajótörést szenvednek a tunyaságon és az alattomos célokért küzdő ármányokkal szemben. Az emberiség történetének e szomorú oldalát megkapó képekben látjuk megfestve Madách Imre örökké szép munkájában, az Ember Tragédiájában.

Hasonló színekben, habár a tárgyhoz mértén apróbb vonásokban kell megszerkesztenünk *Tótfalusi Kis Miklós* történetét, mint oly ember élettörténetét, melyet méltán illeszthetünk a Madách által alkotott hatalmas keretbe.

Tótfalusit is látjuk agyonzaklatva porba hullani a sértett önhittség, a ravasz álnokság által rá mért támadásoktól; kimulik ő mint a gyilkos golyótól leterített

* 1902 márczius hó 20-án fogják Tótfalusinak százados moh által lepett sírkövét renovált állapotban nagy ünnepélyességgel felavatni; a költségek fedezéséhez a nyomdászokon kívül Kolozsvár intelligenciája is hozzájárult. A siker érdemében *Ruzicska Gyula* szaktárson kívül első sorban *dr. Ferenczi Zoltán* és *dr. Gyalui Farkas* osztozkodnak. Mindhárman buzgólkodtak és élesztették az érdeklődést, hogy a nemes vállalkozás méltó befejezést nyerjen.

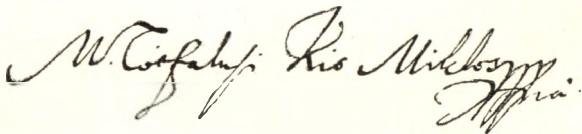
erdőlakta büszke szarvas, végvonaglásai is elkésértvék az emberi bőrbe bujtatott csaholó kopóktól.

De hát megírták ezen férfiú tragédiáját már többszörösen, nálamnál sokkal hivatottabb tollforgatók. Ezek érdem szerint méltatták Tótfalusi magasaröptű eszméit és üdvös iparkodását, mint a protestáns egyház hitbuzgó fiát, mint a hazája sorsáért aggodó jó honpolgárt, mint kiváló nyelvészt és író, sőt kiderítették lehetőség szerint annak nagy sikereit mint könyvnyomtató és betűöntő is.

Az én czéлом jelen soraimmal csak arra szorítkozik, hogy a nyujtott anyagból kidomborítsam Tótfalusi nagy alakját az utóbbi minőségben, úgy a régi Amstelodámban, mint itthon, Kolozsvártt végbement működése alapján. A hézagos anyag így is egy ritka tulajdonságokkal bíró kitünő szakférfiút fog nekünk Tótfalusiban bemutatni, kit akármely nyugati nemzet is örömmel fogadna nagyjainak dicscsarnokába.

*

Tótfalusi Kis Miklós tövises életpályáját az újabbkori történeti irodalom kezdi csak igazában figyelme

A handwritten signature in cursive script, reading "M. Tótfalusi Kis Miklós" with a flourish at the end.

Tótfalusi névalírása.

méltatni. *Ballagi Aladáron* kívül, ki ismeretes szaktörténeti könyvében szentel Tótfalusi emlékének néhány meglehangú oldalt, itten legelőször szembeötlenek nagy emlékü *Ács Mihályunknak* alapvető dolgozatai a Magyar Nyomdászok Évkönyve 1883. és 1891. folyamaiban.

1892-ben merült föl aztán a kolozsvári szaktársak körében azon életrevaló eszme, hogy Tótfalusi elhagyott sírkövét egy gyűjtés útján létesítendő friss sír-emlékkel újítsák fel, mely eszméből kifolyólag két újabb kisebb méretű irodalmi munka gazdagította a Tótfalusi-irodalmat. Ezek az 1892-ben *Gyalui Farkastól* kiadott Tótfalusi Kis Miklós Siralmas panasza 1697-ből és az 1894-ben *Csernátoni Gyula* által írott Tótfalusi Kis Miklós, Erdély Féniksze című dolgozat.

Végre 1898-ban megszületett a Tótfalusi nagy és elévülhetlen érdemeihez méltó módon megírott életleírás *dr. Dézsi Lajos* tollából a Magyar Történeti Életrajzokban, kapcsolatban kortársának és hű barátjának,

Pápai Páriz Ferencnek élete történetével.* E nagybecsű munkával a magyar irodalom egy régi hézaga nyert kiegészítést, melyet óhajtvá várt minden a kulturális fejlődésünk iránt érdeklődő művelt honfi.

Ámde midőn készségesen adózunk elismerésünkkel az utóbb nevezett szerzők munkái iránt, mégis csak épp *Ács Mihály* dolgozatai bírnak bennünket teljes mértékben kielégíteni, mint mely munkákban előtérbe látjuk állítva *Tótfalusi működését mint nyomdász*, míg a többi említett munkálatokban inkább a nyelvész és író, a nagy biblia-tudós és buzgó protestáns lesz nekünk bemutatva Tótfalusi személyében.

Elismerjük, hogy bajos is Tótfalusi nyomdász-kodásáról valami újat írni, ha nem áll rendelkezésünkre egyéb forrás e tekintetben, mint az általa írott nagy-hírű *Mentség*** című önvédelmi irata, melyből — úgy látszik — Dézsi Lajos is merítette jobbra idevonatkozó adatait nagyszabású munkájában. Így tehát Tótfalusi élettörténete megírásának java része, értjük annak Amsterdamban történt nyomdászszá és betűmetszővé, meg öntővé való kiművelődését és ebbeli világra szóló eredményeinek részletesebb és hiteles ismertetése — sajnos, — még hátra van.

Lehetséges, sőt valószínű, hogy nem is állandó módunkban e homályba világosságot hozni a helyszínen, Amsterdamban történő kutatásokkal sem, mert föltehető, hogy a hírnevökre féltékeny amsterdami betűvésők és öntők Tótfalusinak ezen városból történt távozása után eltüntettek minden ő reá vonatkozó, felvilágosítást nyújtó támpontot. Mindamellett úgy gondoljuk, hogy érdemes volna mégis Amsterdamban valamivel behatóbb kutatásokat megkísérelni.

Tótfalusi Kis Miklós 1650-ben született Szatmármegyében, a Nagybánya melletti Alsó-Misztótfalu*** nevű

* Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. I. Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702.) II. Pápai Páriz Ferencz. (1649–1716.) Irta dr. Dézsi Lajos. Magyar Történet Életrajzok. XIV. évfolyam 3., 4. és 5. füzet. — Pápai Páriz Ferencz Deesen szül. 1649-ben. Iskoláit Marosvásárhelyt és Nagy-Enyeden végezte, majd külföldre ment s Lipcsét, Frankfurtot s Heidelberget látogatta. Legtöbb időt Bázelen töltött, hol 1674-ben az orvosdoktori koszorút nyerte el. A görög nyelv, fizika, matematika tanára volt s díszjele az enyedi nagyhirű kollegiumnak. Latinul, görögül, németül, francziául tudott, híres poéta volt s egyaránt jeles nyelvész, hisztórikus, fizikus és teológus, a mellett az orvostanban is kitűnt. Számos latin és magyar költeményen kívül sok könyvet írt vagy fordított magyarra. Meghalt 1716 szeptember 10-én.

** M. Tótfalusi K. Miklósnak, maga személyének, életének és különös Tselekedeteinek *Mentsége*. Kolozsvárott, 1698 Esztend.

*** Tótfalusi maga azért mindig odatette neve elé nyomtatványain és névalírásánál az *M.* betűt; kortársai azonban rövidség okából elhagyták az *M.* betűt és így az utókorra is csak mint Tótfalusi Kis Miklós ment át neve.

kis helységben. Iskoláit előbb Nagybányán, majd Nagy-Enyeden végezte, kiképezve magát nagy tökélyre; Fogaras városa iskolájában már mint tanító-igazgató működött három éven át. Végre 1680-ban, midőn tanítóskodása alatt 350 tallért összekuporgatott e czélra, Tótfalusi Amsterdamba készült tanulmányai befejezésére. Ekkor megbizatást kapott Apafi Mihálytól, Erdély fejedelmétől, hogy az ott nyomtatandó magyar biblia korrekuráját is

végezze. Elutazása előtt Tótfalusi jóakarói s pártfogói, nevezetesen Horti István, Tofeus Mihály, az akkori erdélyi ref. püspök, különösen pedig Pápai Páriz Ferencz ráirányították figyelmét a még új könyvnyomtatás mesterségének hasznosságára és nagy fontosságára úgy a protestantizmus, mint a nemzeti kultúra szempontjából. Se figyelmeztetések nagy hatást tettek a Tótfalusi fogékony lelkületére.

Mihelyt megérkezett Amsterdamba, legelső útja őt nem az egyetemre vitte, hanem keresett

Tag

SZENT MATE IRASA

LETINT VALÓ EVANGYELIUM.

Szent Máté könyve, a második könyvnek 2. R. 9. v. 1. 10. R. 3. v. Az Evangyélium (mely) Corinthusban örvendetes izenettel vétetik ki a Christus lett dolgainak históriájáért.

I. R E S Z.

Christus nemzetségének elősmúlálata. fogantatásának születésének históriája.

ESUS Christusnak, Dávid fiának és Abraham fiának nemzetségéről való I. Könyv.

1. Abraham nemzete Isakot, Isak nemzete Jákobot, Jákob nemzete Júdat, és azokat ayzatizte.

2. Júda nemzete Farel és Zarái Tamártól, Fares nemzete Esromot, Esrom nőze Arámon.

3. Arám nemzete Amínadábot. Amínadáb nemzete Naáffon.

4. Naáffon nemzete Sálmont. Sálmon nemzete Boórt. Ráhabtól: Boóz nemzete Obeder Rúchtól. Obeder nemzete Jelle.

5. Jelle nemzete Dávid Királyt. Dávid Király nemzete Salamont, aulól a' ki vala először Uriás fetelege.

6. Salamon nemzete Robuánót. Robuán nemzete Abiát: Abia nemzete Asát.

7. Asa nemzete Jófáatot: Jófátá; nemzete Jórámot. Jórám nemzete Hóziást.

8. Hóziás nemzete Joathámot: Joathám nemzete Acház: Acház nemzete Ezékiást.

9. Ezékiás nemzete Manáffot: Manáff nemzete Amont: Amon nemzete Jófiást.

10. Jófiás nemzete Jákimot. Jákim nemzete Jékoniást és annak atyáit, a' Babilóniai fogságra való vitelkor.

11. A Babilóniai fogságra való vitelnek után pedig, Jékoniás nemzete Saláthielt: Saláthiel nemzete Zorobabelt.

A 2.

1. Luk. 3: 23. 2. Chr. 3: 1. 3. Chr. 4: 21. 4. Sal. 1: 1. 5. 2 Sam. 17: 24. 6. Chr. 3: 10. 7. 1. Chr. 12: 1. 8. 1. Chr. 12: 24.

Az 1687. évi amsterdami »új testamentom« első szövegoldala.

egy könyvnyomtató intézetet, melyben becsvágyát, hogy minél rövidebb idő alatt a legtökéletesebben kiképezze magát nemcsak mint nyomdász, de egyben mint betűvésző és öntő is, kielégíthetné; hogy ekképen elsajátítva a könyvnyomtatás minden csínyját-binját, képes legyen vallásos eszményét, a bibliának minél olcsóbb áron való előállítását megvalósítani és majdan hazatérve, Erdélybe, úgy nemzetének, mint egyházának hasznára válni.

E célra megfelelőbb országot Hollandiánál Tótfalusi nem is kereshetett föl. Itten a könyvnyomtatás azon időben virult az Elzevirek és Plantin által adott nemes és szép útmutatások nyomán. Amsterdamban is előkelő nyomdáknak művelték mesterségünket. Ezek közt egyik első helyet foglalta el a Blaeu-család nyomtató műhelye.*

Ide tért be Tótfalusi, kit a főnök barátságosan fogadott és rövid úton abban egyezkedtek meg, hogy félévi tanításért 200 tallért fizet Tótfalusi; lakásról, élelemről s a szükséges szerszámokról Tótfalusinak magának kellett gondoskodni.

Hogy a munkamegosztás a nyomdászatban már mennyire volt azon időben Hollandiában kiművelve, megtudjuk abból, mint magyarázta Blaeu Tótfalusinak az eljárást. „Elmondá, hogy Hollandiában egyik ember aczélbetűkre metsz s abban gyakorolja magát, a másik matriczot, azaz rézbetűt vagy betűágyat csinál vele, a mibe egy harmadik mesterember a betűt önti s azután jő a könyvnyomtató. S egy ember még a metszésben sem lehet tökéletes. Példaképen fölemlítette azt is, hogy az ő apja szép német betűket tudott metszeni, de latin betűket nem, hogy ő maga szinte csak a romana és a rotunda** betűfajokat metszi szépen, kurziv betűi már kevésbé sikerülnek.“***

A nyomdafőnöknek e nem éppen bátorítólag ható szavai azonban nem ingatták meg Tótfalusit eltökélt szándékában. Vas akarattal és nagy ambícióval hozzáfogott a megkívánt mesterfogások elsajátításához, az egyetemnek pedig végkép búcsút mondott.

Rövid idő alatt bánulatosan haladt Tótfalusi új mesterségében, annyira, hogy tanítómestere megdöbbenve oda nyilatkozott, hogy saját honfiai közül száz-ezer forintért sem tanítana egy ilyen nagy tehetségű embert, mivelhogy elvenné a kenyerét. Midőn pedig az akkor közkedveltségben levő inicziálék metszésére került a sor, a főnök határozottan megtagadta a tanítást. Tótfalusi aztán éjet-napot összetéve, önszorgalommal tovább tanult.

Nemsokára aztán Tótfalusi saját betűkészítő és

* A Blaeu-család ősapja *Blaeu Vilmos*, született 1571-ben, meghalt 1638-ban. Mint Tycho de Brahe kortársa és jóbarátja, különösen csillagászati és egyéb térképek előállításával foglalkozott. Ugyanő lényeges javításokat tett a könyvnyomtató sajtó szerkezetén. Kilencz préssel dolgozott, melyeket a kilencz múzsa nevei szerint (Erato, Euterpe, Kalliope, Klio, Melpomene, Polyhymnia, Terpsichore, Thalia, Urania) nevezett el. — Utána *János* és *Kornél* nevű fiai vitték tovább az üzletét. Utóbbi 1673-ban meghalván, ennek *Péter* és *János* fiai örökölték a nyomdát, kik alatt aztán Tótfalusi nyerte kiképeztetését.

** Rotunda alatt valószínűleg a mai rond-betűket kell értenünk.

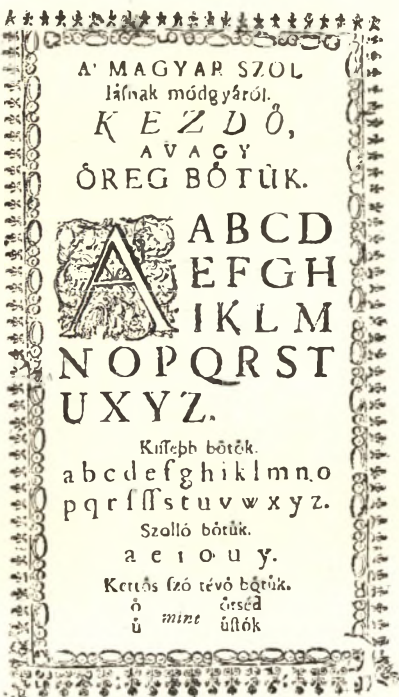
*** *Dr. Dézsi Lajos* már idézett munkájából.

nyomtató műhelyt rendezett be magának, a sajtókat pedig bérbe vette. Hogy a szükséges pénzhez jusson a bibliának kinyomtatásához, kénytelen volt idegenektől elfogadni megrendeléseket betűk vésésére és öntésére s itt kezd nagy hírnevességre szert tenni. Betűinek szépsége általános feltűnést keltett. Egymásután érkeztek a rendelések Németország, Anglia, Svéd- és Lengyelországból, annyira, hogy Tótfalusi maga így mondja

Mentségében:

„Ha pénzgyűjtésben gyönyörködtetem volna s célul fel nem tehettem volna azt, hogy hazámat, valamint lehet, segítsem... kevés erdélyi úr volna, a kivel cserélnék pénz dolgából „mert „néha targonczával tolták a pénzt szállásomra“.

Megtörtént az 1686-ik évben, hogy Georgia királya, *Artsil*, levélben fölkérte, Amsterdam város polgár - mesterét, hogy ajánlana egy megbízható s ügyes betűvésőt s öntőt az általa királyságában felállítandó nyomda berendezésére. —

XVII. századbeli nyomtatvány kisebbített alakban.

A polgármester eme igazán megtisztelő bizalomra egyedül Tótfalusit találta érdemesnek, a szintén nem kevésbé jeleskedő hollandi szakemberekkel szemben. Tótfalusi várakozáson felülhaladó módon készült el a rá bízott munkával. Ugyanis a georgiai kézirat betűi sehogy sem tetszettek neki, azért azok alapul vétele mellett „más módosabb betűket csinált“. Midőn Artsil a Tótfalusi által javított betűket megkapta, azokat nagy örömmel helyben hagyta. Így jött létre az első georgiai könyvnyomtató műhely.

Még nagyobb dicsőség érte Tótfalusit, midőn III. Cosimo toszkánai nagyherczeg hozzá fordult, firenzei

nyomdájának új betűkészlettel való fölszereléséért.* E megbízás módfelett növelte önérzetét s később is dicsekedve hivatkozott rá, hogy az olaszok, a kik a legkedveltebb betűkkel látták el Magyarországot, sőt az egész világot, egyszer végre magyar emberre is rászorultak. A nagyherceg igen meg volt elégedve Tótfalusi munkájával s csábító ígéretekkel rá akarta bírni Tótfalusit, hogy személyesen rendezze be a betűöntő műhelyt Firenzében és maga gyakorolná be ottan a nagyherceg embereit művészetébe. Tótfalusi azonban már csak a hazajövetelre gondolt s emiatt visszautasította a szívélyes meghívást. A firenzei nagyherceg megrendelése maga után vont a római pápa részéről történt megrendelést. Szép betűinek híre, valószínűleg ezen úton, a Vatikánig elhatott, XI. Incze pápa szintén öntetett vele betűket.**

Általában az általa metszett betűk szépségét csodálták mindenütt s Bécsbe küldött mintáiról a betűkészítők, sőt a tudósok és a jezsuiták is a leghízelgőbben nyilatkoztak.

* A Medici család a XIV. század végével tűnik fel. Cosimo Medici 1434-ben lesz Firenze hercege és a művészetek s tudományok felkarolása által alapítja meg hirnévét; ugyancsak nagy érdemeket szerzett unokája, Lorenzo, mint műpártoló fejedelem. III. Cosimo, Tótfalusi kortársa idejében a Mediciek szerencsecsillaga már elhalványulóban volt; végre a család Giovanni Gaston nagyhercegben 1737-ben kihal. III. Cosimo 1670-től 1723-ig uralkodott.

** A pápai vagyis vatikáni nyomdát Rómában V. Sixtus pápa létesítette 1587-ben *Congregazione della Stamperia Vaticana* cím alatt. Egyik legelső vezetője volt az ifjabbik Aldus Manutius Velenczéből. Idők folytán többször változtatta a nyomda czímét, de azért a pápák részéről folytonos gondoskodásnak volt tárgya. Jelenleg ugyanazon helyiségeket birja a pápai nyomda, melyekben V. Sixtus által történt alapításakor volt elhelyezve, s a mai igényeknek megfelelő technikai berendezéssel van ellátva. Összesen 42 egyént foglalkoztat és öt gyorsajátót; hajtóerőül egy négylóerősségű gázmotor szolgál.

P A X. CORPORIS.

Az-as:

Az emberi Test Nyavalyainak Okairól, Fészkeiről, s azoknak Orvoslásának módjáról való

T R A C T A.

Mellyet mind elő Tudós Tanítónak szájokból, mind a Regieknek tudos Irásokból, s mind pedig maga fok Etegek körül való Tapasztalásból summation össze-vetett. cs. fok ügyefogyott Szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett, értelmesen s világosan Magyar nyelven kiadott:

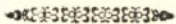
Ez harmadéori kiadással pedig fok helyeken, utól nevezet szerint a' Nyitvadik egén Könyvel bővite

PÁPAI PARIZ. FERENCZ,

M. D. *Helvétiaiban azon Facultásban Hite.*
Assessor: az Enyedi Collegiumban egyik Táru

1 Ján III. é. 18.

Telkeskedtetel és valósággal.

K O L O S V A R A T T,

'Nyomt. M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS által

1695. Eptenában.

Tótfalusi-nyomtatvány kisebbitett alakban.

De az elismerés mellett — mint már említettük — anyagi haszna is nagy volt munkájából. Oly gyorsan és ügyesen dolgozott, hogy minden óra alatt megkeresett egy tallért. Ilyen körülmények közt bátran hozzá fogott Tótfalusi a biblia nyomtatásához még 1684. évben és 1685. pünkösöd táján el is készült vele. A 12-rétű, 1197 lapra terjedő könyv 3500 példányban került ki a sajtó alól. Ezt követték később az Újszövetség és a

Kegyezséggel, Betsúlettel, közönseges Munkával
 érdemlett

IGÁSSAG KORONAJA

Melley
 A mindent tudó és az ő idejében jól véghez
 vivő kabados és bölts

ISTENI TANATS

*A régi Uri Nemzettel fenlő és az Virtusokkal nyo-
 mozó's illendő élettél ékesgeto Nagy*

H A Z A F I A N A K

M É L T O S Á G O S

B E T H I L E N É L E K

U R N A K,

Koronás Királyunk ő Felsege Erdélyi Gubernsuma
*Belső Tanács Ur Hivének, Belső Szólnok Vármegye Fő Ispán-
 nyának és Erdély Országos Törvényes Felső Táblájának*
 PRÆSIDENSÉNEK Fejébe tött
 1696 Ekt. Sz. Andras Havanak i Napján.

Melley is azon Méltóságos Urnak érdemlett fénn maradando nagy
Emlékezetire Magyar Verseken közönsegsévé teretett
 A NAGY-ÉNYÉDI Collegiumban.

K O L O S V Á R A T T

Nyomtatott M. TÓTFALUSI K. MEKLÓS által.

Tótfalusi-nyomtatvány kisebbített alakban.

Zsoltárok, mindegyik 4200 példányban. Mikor mindezek készen voltak, beköttette bőrbe, dús aranyozással, csak keveset hagyva kötetlenül, s így megtörtént, hogy olykor egy héten száz forintot is ki kellett adni csak a kötésre.

E közben voltak Tótfalusinak már komoly surlódásai azon okból, hogy a sok tekintetben hibás fogalmazású bibliát merészkedett saját belátása szerint helyreigazítani. Otthon a maradi párti papok és professzorok megütköztek ezeken az önhatalmú javításokon a „nem egyházbeli“ ember részéről, barátainak azonban sikerült ezuttal még Tótfalusi eljárását igazolni a fejedelem és minisztere, a nagyhatalmú Teleki Mihály előtt.

Végre elhatározta magát a hazajövetelre s 1689 őszén útnak indult Erdély felé, bucsút mondva a szabad Hollandiának, hogy otthon az időközben végbe ment politikai események következtében nem remélt gyökeres felfordulást találjon. Ugyanis Buda várának 1686-ban történt visszahódítása folytán megtört a török világ hatalma Magyarországon; Erdély is megszűnt független állam lenni és a bécsi kormány rátette kezét, német katonasággal és igazgatással elárasztva az országot. Erdély utolsó önálló fejedelme, Apafi, 1690 április 15-én hunyt el, nemsokára reá (augusztus 21-én), Teleki, a nagyérdemű államférfiú követte a halálba. Utánuk beborult Erdély politikai láthatára . . .

Kislelkű emberek kezdtek felszínre kerülni.

Ilyen lényegesen megváltozott viszonyok között érkezett Tótfalusi, némi viszontagságokkal, Kassán és Debreczenen át haza Kolozsvárra. Itten – úgy látszik – eleinte csak betűvéséssel és saját nyomdájának berendezkedésével foglalkozott. Egyben megnősült, hitvesül véve Székely András jómódú földbirtokos leányát, Székely Máriát.

Nyomdászkodni csak 1693-ban kezdett. Ez évben meghalván a református nyomda vezetője, Veresegyházi István, ekkor ő lett a bérlő. Ettől fogva serényen működött s az 1702. esztendőben bekövetkezett haláláig körülbelül száz könyv látott napvilágot nyomtató műhelyében. Ezek közt voltak nagyterjedelmű munkák szép számmal, pl. 420, 455 s 870 lapnyi terjedelemben.

Tótfalusi volt az első, ki hazánkban héber nyelvű nyomtatványokat készített. Abban találta ambícióját, hogy nyomtatványai hibátlanul és gondos kiállításban kerüljenek az olvasó kezébe. Mintául szolgáltak neki e törekvésében Froben, Etienne és Plantin, kik egyben tudósok is voltak s alaposan értették azt a nyelvet, a melyen nyomtattak.

Egyik általa írott munkájában (Apologia bibliorum) Tótfalusi e tekintetben így nyilatkozik: „Jó tipografus csak jó ortografus lehet. De mert kényelmesebbnek tartják, hogy a járt úton haladjanak tovább, ezért ment füstbe Pázmány s a többi derék írók jó igyekezete.” Ily elvek alapján jelent meg kilencz év alatt mintegy negyven magyar munka az ő javításaival.

De míg egyes szerzők, mint pl. Pápai Páriz is, köszönettel vették esetleges javításait, addig mások részéről ridegen visszautasított e beavatkozás, a mi aztán újabb összekocczanásokra adott alkalmat.

1697-ik év május 6-ik napján tűz ütött ki Kolozsvárt s elpusztította a város nagy részét. Tótfalusi e szomorú alkalomból megírta „Siralmas panasz Istennek

Kolosváron fekvő nagy haragjáról“ című költeményét, melyben kemény hangon meglecckézteti a város népét romlott erkölcei miatt és megtérésre inti. E jóakaró figyelmeztetést a papság roppant zokon vette, úgy fogva föl azt, mintha Tótfalusi az ő dolgukba ártotta volna magát azzal.

Ily apró csipkedések mélyen bántották Tótfalusi önértetét. Ellenei irigységükben, rosszakaratukban még nejét sem kímélték meg; haszontalan pletykákkal elkese-rítették érzékeny lelkületét.

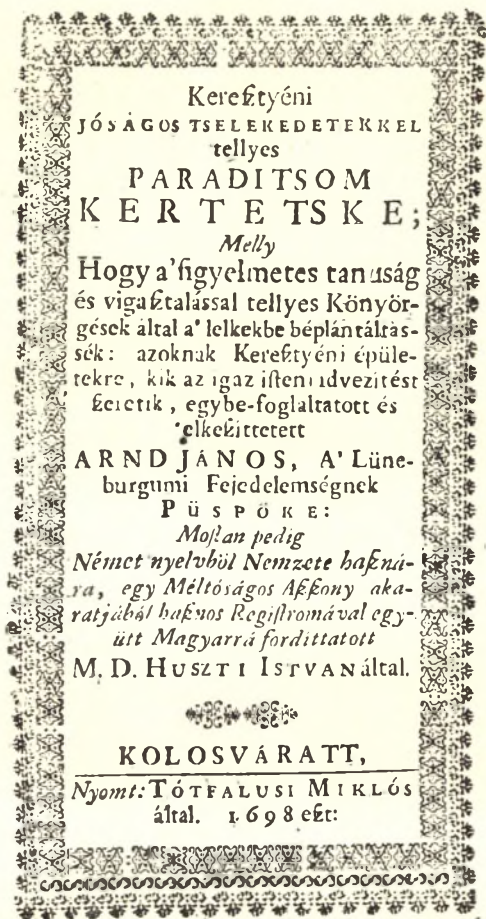
E hajsza ellensúlyozására írta meg aztán Tótfalusi „maga személyének, életének és különös tselekedetinek mentsége“ című legsajátosabb szellemi termékét: „véd-irat az irégyek“, „a közönséges jó meggátolói ellen“. Dézsi Lajos többször idézett munkájában ekkép jellemzi ez iratot: „Tartalmát tekintve, Etienne (Stephanus Róbert, híres párisi nyomdász) irata hasonlítható össze vele, melyben felháborodással utasítja vissza a vádat, hogy eltulajdonította a királyi nyomda betűit, hangjára nézve irodalmunkban talán Széchenyi Blick-je jár hozzá legközelebb. A megsértett férfiúi becsület és önértet fájdalmas feljajdulása, a sokáig visszafojtott düh kitörése ez: szenvedély nyitja meg, szenvedély száguld rajta végig és erejéből semmit sem veszített szenvedély zárja be . . . A benne elszórt adatok miatt nemcsak mint élet-rajzi forrás, hanem mint korrajz is becses e kis munka s azonkívül egy érdekes fejezet hazánk e korbéli műve-lődéstörténetéből.“

Ez erélyes föllépés még inkább felbőszítette Tótfalusi elleneit, s minthogy az iratban a kormányzó, Bánffy György, is meg volt támadva egy Tótfalusi neje ellen erőszakosan foganatosított birtokfosztás miatt, ez könnyen volt reábirható, hogy Tótfalusit nyilvános bűn-bánatra kényszerítse, az úgynevezett „ekklésiakövetésre“, továbbá, hogy a Mentség összes példányait megsemmi-sítse, valamint hogy írásban vonja vissza állításait s azt nyomtassa is ki.

Tótfalusi megtörtén engedelmeskedett. 1698. június 13-án történt Nagy-Enyeden a kierőszakolt visszavonás, mely aztán Retractatio címen nyomtatásban is meg-jelent. Reánk azonban nem maradt egy példány sem belőle s csupán Bod Péter kiadásából ismerjük, a ki azt az Erdélyi Féniks (1767.) című kiadványa egy jegyzetében újra lenyomatta. A Mentségből is csak két ép s egy csonka példányt ismerünk.

Ez után az eset után Tótfalusinak csak teher volt az élet. Végre 1702. márczius hó 20-án véget szakított a halál üldöztetett életsorsának. Ellenségei gyűlölete még ekkor sem nyugodott, mert a temetése alkalmával

Enyedi Sámuel által elmondott és nyomtatásban megjelent halotti beszédnek összes példányai is elpusztítottak. Emléke csak *Pápai Páriz Ferencz* és *Bod Péter* munkáiban maradt reánk. Előbbitől még 1702-ben jelent meg Tótfalusiról egy verses munka „Életnek könyve, Mellybe bé-irattatott példás emlékezetre méltó

Tótfalusi-nyomtatvány eredeti nagyságban.

Neve, a' nemzetes, tiszteletes, tudós M. Tótfalusi Kis Miklós uramnak“. Ebből sem rendelkezünk már egy példánnyal sem. Második kiadása Bod Pétertől: Erdélyi Féniks czímen 1767-ben jelent meg. Újra kiadta *dr. Dézsi Lajos* többször említett munkájának Függelékében (315–322. l.).

Tótfalusi kolozsvári betűvéső és öntő műhelyének gazdag felszerelése, — mely egyúttal betekintést nyújt a szakembernek az általa vezetett nyomda berendezésébe is, — kiviláglik azon fölötté érdekes jegyzékből, mely a *Typographia* 1880. évfolyamának 13–16. számaiban megjelent és a nevezett betűöntőde inventáriumát képezi, a mint azt Tótfalusi özvegye átadta az erdélyi kormány által 1711-ben kiküldött Zilahi András, Ujhelyi Ferencz professzoroknak és Telegdi Pap Sámuel tipografusnak.

E jegyzékben találjuk az összes azon időben divó betűfokokat, eredeti holland nyelvű elnevezésük szerint felsorolva, külön-külön a kezdő- és a kisbetűket. Így van itten Diamant, Parel (a mai perl), Joly (a nonpareille egy válfoka), Nonpareille, Colonell, Brevier (a mai petit), Borgis, Garmond, Descendian (Klimsch's Jahrbuch 1900. szerint 10 francia pont nagyságú betűfok), Median (11 fr. p.), St. Augustin (12 fr. p.),* Text, Parangon (18 fr. p.), Ascendian (20 fr. p.), Grand Canon, Klein Canon.

A betűfajok feloszlanak a következő típusokra: Romana (a mai romain-antiqua), kurziv, héber (pontozott és nem pontozott), rabbinus héber és görög idomú betűkre.

Találunk még „matrixokat“ és „stempelyeket“ kotákhoz, rozettákhoz (flores), azután „czifra“ Colonell és ugyanolyan Median betűkhez, spácziумokhoz és quadrátokhoz. „Német“ betűkhez való „matrixokra“ csak egyetlen egy tétel alatt akadunk.

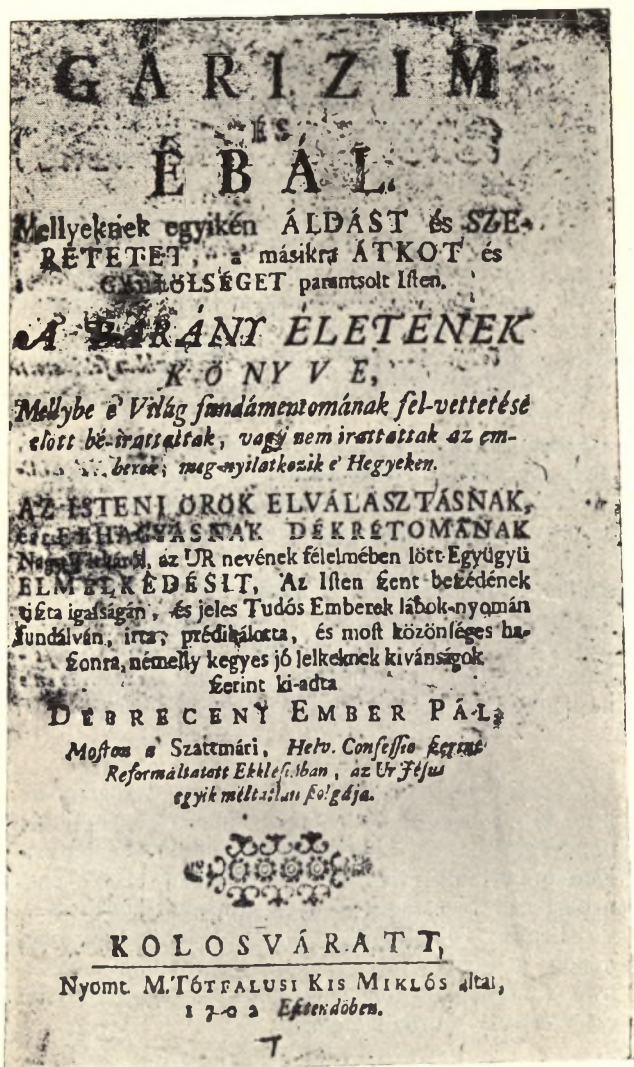
„Ondercas“ elnevezés alatt aztán oly betűkre akadunk, melyek alávágott állapotban öntettek, úgymint *f, f* (hosszú *s*) s egyéb ilyfajta betűk.

A szerszámok közt találunk betűöntő instrumentumokat rézből faággyakban*, csipőfogókat, kősüket, reszelőket, ráspolyokat, öntő „kalán“-okat, betűgyaluló tőkét szorító fáival, „stempeleknek“ való aczéldarabokat és „rezeket“, rézlineácskákat, kupás vésőket (Graffstick = Grabstichel), betűszedő hajókat, „Winckelhack“-okat vasból és fából, deszkákat, csiszolóköveket s más egyebet. E jegyzékből világosan kitűnik, hogy Tótfalusi

* A St. Augustin betűfok a mi Cicero fokunknak felel meg s először 1506-ban került használatba Bázelen, szent Ágoston iratainak Auerbach nyomdász által rendezett kiadásában. Ez elnevezés még ma is használatos Franciaországban és Hollandiában.

* Az eredetiben az inventárium e tétele következőleg hangzik: „Betűöntő Instrumentumok Rézből valok fa agjakba épek 10 Par és két darab 1m Par“. E szerint Tótfalusi öntőszerszámjai szakasztottan hasonló szerkezetűek voltak, mint a mai kézi öntő instrumentumjaink, a mi kulturtörténeti szempontból érdekes tudni. Hozzá még szépen volt felszerelve Tótfalusi öntőműhelye ily szerszámokkal, a menyinyiben tiz teljes öntő-instrumentumal birt és két olyannal, melynek fele része hiányzott.

már ezelőtt kétszáz esztendővel ugyanazon szerszámokkal dolgozott, mint a mai kor betűöntői, kik, mielőtt a géppel történő betűöntés terjedni kezdett, tehát nálunk Magyarországon még mintegy harmincz év előtt, hasonló

Tótfalusi-nyomtatvány eredeti nagyságban.

kézi instrumentumokkal eszközölték a betűöntést. — A nyomdászat még egy másik nehéz akadályán is kívánt Tótfalusi segíteni, a mennyiben egy jobb berendezésű papírmalom felállításának eszméjével is foglalkozott.

A cikkünk keretében hozott hasonmásokat nagyobb-
részt *dr. Dézsi Lajos* munkájából vettük át. Bár ezek
egyike-másika kisebbített alakban van ábrázolva s így
inkább irodalomtörténeti szempontból bírnak értékkel,
mégis egészben véve nekünk nyomdászoknak is nyuj-
tanak fogalmat Tótfalusi nagy technikai tehetségeiről.

Tudvalevő dolog továbbá, hogy ő neki köszön-
hetjük az *ö* és *ü* ékezetes betűknek használatba vételét
az akkor még szokásban volt *ó* és *ú* betűk helyett.
E célból szembeállítunk egy, utóbbi betűkkel szedett
nyomtatványt (a 86. oldalon) egy Tótfalusitól szár-
mazó nyomtatvány hasonmásával.

Nemkülönben nagy gondot fordított Tótfalusi a
helyes elválasztásra és a szavak közti egyenletes beosz-
tásra. Hogy e tekintetben céljt érjen, megtette azt, hogy
egyik vagy másik szóból kihagyta az *m* vagy *n* betűt
s az ennek előtte való *a*, *e*, *o* betűkre alkalmazott – az
értelem szerint *m*- vagy *n*-nek olvasandó – hullám-
zatos ékezettel pótolta (például: *añak* = annak, *hõlok*
= homlok). A szavak végén használatos volt *c* helyett
a *k* betűt kezdte alkalmazni. Tótfalusi helyesírási újí-
tásai egyáltalán ma már mind elfogadott szabályok.

Korának szokásához képest, Tótfalusi is használt
saját nyomdászjelvényt egy nefelejts képében. Pecsétjén
NICOL. TOTFALVSI köriraton belül ilyen volt vésvé; a már
említett *Siralmas Panasz* címlapja szintén e virággal volt
diszítve. Találó szimboluma volt e bánatos, a magány-
ban viruló virág Tótfalusi egyéni jellemének. Mi is
indokoltnak tartjuk ennél fogva e dolgozatunkat a fent
írt könyv címlapjáról átvett vignettával lezárni.

*

Ezzel berekesztjük e fényes tulajdonságokban bővel-
kedő férfiú életének bemutatását. Emléke ragyogni fog
mindvégig el nem homályosítható dicsfényben műve-
lődéstörténetünk évlapjain, míg hálátlan ellenfeleinek
nyoma már régesrégén elenyészett a mult ködében . . .

Legyen Tótfalusi emléke nekünk intő példa, hogy
mindig a szép és nemes iránt lelkesedjünk, ha viszonyaink
mostohasága éppen nem is kedvez ily ideális
célokért való küzdelmünknek.

